В.О. **Сизоненко**, канд. економ. наук, доц.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ У МІКРО- ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ ВИМІРІ

Розглянуто теоретичні та прикладні аспекти сутності, факторів та способів виміру конкурентоспроможності. Проаналізовано причини втрати конкурентних позицій України у світовому економічному просторі. Обґрунтовано пропозиції щодо активізації інноваційно-інвестиційної діяльності у подоланні кризи конкурентоспроможності.

The author examines theoretical and applied aspects of the essence, factors and ways of competitiveness measuring. The article the reasons for Ukraine's competitive position loss in the global economic space. It also gives grounds to the suggestions how to activate innovative and investment activity to overcome competitiveness crisis.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інновації, інвестиції, кластери, точки зростання, структурні диспропорції, індекси конкурентоспроможності.

Keywords: competitiveness, innovations, investment, clusters, points of increase, structural disproportions, competitiveness indices.

Теоретичні та прикладні аспекти конкурентоспроможності у все більшій мірі викликають значний інтерес дослідників, практиків, широкого кола підприємців. При цьому намагаються виділити різні рівні конкурентоспроможності – країни, окремих ринків, продукції тощо. І це цілком зрозуміло: адже конкурентоспроможність є багатофакторним поняттям, яке відображає різні концепції, що визначають її сутність та форми прояву на різних рівнях.

Спільним для поширених поглядів на сутність конкурентоспроможності є визнання взаємозв'язку між конкурентоспроможністю продукції, підприємств, галузей, країни [1], між досягнутим країною рівнем конкурентоспроможності та реальними доходами населення [2], між здатністю національного виробництва задовольняти попит населення на основі досягнення кращих ніж у конкурентів соціально-економічних параметрів розвитку [3]. Більшість дослідників конкурентоспроможності пов'язують умови її досягнення з теоретичними положеннями Й. Шумпетера, П. Дракера, Р. Солоу, в працях яких були досліджені роль інноваційного підприємництва, можливості використання управлінських рішень, фактори росту конкурентоспроможності. Особливого значення для сучасного розуміння конкурентоспроможності набувають дослідження М. Портера, який пов'язував її сутність із здатністю продуктивно використовувати свої людські, природні ресурси, капітал.

В сучасних умовах вимір конкурентоспроможності відбувається на основі різних, досить різноманітних та неподібних один до одного підходів: із урахуванням ознак і факторів, що забезпечують її зростання, шляхом розрахунків індексів. Серед останніх найбільш відомі такі індекси як індекси зростаючої конкурентоспроможності (Growth Competitive Index-GCI), індекс мікроекономічної конкурентоспроможності (Microeconomic Competitiveness Index-MCI). Показник GCI визначає здатність

національної економіки досягти стабільного економічного росту в середньостроковій перспективі, контролюючи при цьому рівень поточного розвитку економіки. Побудований на трьох категоріях: технології, державні інститути, макроекономічний клімат [4].

Вимір конкурентоспроможності на мікроекономічному рівні визначається здатністю фірм ефективно виробляти товари та послуги. Для оцінки мікроекономічного стану країни було введено індекс BCI (Business Competitiveness Index), котрий майже повністю еквівалентний індексу MCI. Індекс виявляє собою умови, які визначають рівень розвитку продуктивності праці.

Не дивлячись на те, що при розрахунку індексів BCI та GCI використовують різні методи, підходи та визначальні фактори, вони добре корелюють між собою. Це означає, що мікроекономічна конкурентоспроможність значно пов'язана з макроекономічною конкурентоспроможністю.

Питанням конкурентоспроможності країн також займається відома швейцарська бізнес-школа – Міжнародний інститут розвитку менеджменту (MIPM), яка працює з 54 інститутами з різних країн світу. Кожен рік MIPM видає "Щорічник зі світової конкурентоспроможності", в якому розглядається конкурентоспроможність 59 країн світу за 321 критерієм, які згруповані у 4 групи [5]:

1. економічна діяльність (79 критеріїв)
2. ефективність уряду (77 критеріїв)
3. ефективність бізнесу (68 критеріїв)
4. інфраструктура (95 критеріїв)

Існують і інші дослідницькі організації, які використовують різні індекси конкурентоспроможності. Так, організація "Word Economic Forum" (м. Женева) використовує індекси "існуючої конкурентоспроможності", "конкурентоспроможності, що зростає", "конкурентоспроможності, що розвивається". У цих індексах наголос робиться на можливостях здійснення інновацій та упровадження нових технологій. За даними 2007 р. на перше місце за цими показниками вийшла Фінляндія, випередивши США. На думку експертів, які підготували рейтинг, в Фінляндії найкращий в світі діловий клімат й високоефективні інноваційні компанії. Однак, США зберегли перевагу за окремими параметрами, які відображають здатність країни швидко розвиватися й підвищувати рівень конкурентоспроможності в майбутньому.

Країна має найбільш високотехнологічну економіку, що динамічно розвивається, великі можливості для здійснення інновацій та упроваджень нових технологій.

США очолює рейтинг країн «конкурентоспроможності, що зростає». За ними йдуть Сингапур, Люксембург, Нідерланди і Ірландія. Фінляндія знаходиться на 6-му місці. Рейтинг «конкурентоспроможності, що зростає» складений на основі рівня розвитку інновацій і технічних переваг, ефективності фінансового сектору і відкритості економіки.

Що стосується України, то для неї рейтинг Світового економічного форуму - єдиний, яким оцінюється її конкурентоспроможність, оскільки він складається на основі

поєднання достовірних даних та результатах оцінки експертів. Згідно підходів світового економічного форуму конкурентоспроможність визначають як групу факторів та інституцій, що виражають рівень продуктивності країни, ефектність використання наявних ресурсів, що в свою чергу веде до збільшення інвестицій, зростання економіки [9].

Вимір конкурентоспроможності здійснюється згідно різних підходів, а саме: визначення центральної ролі макроекономічної стабільності; важливості захисту прав власності для активації інвестиційного процесу та поліпшення довгострокового планування [10]; важливості встановлення природного та відкритого інституційного середовища [11]; нарощування інвестицій в людський капітал, здатності працівників використовувати новітні технології.

Досвід країн з високим рейтингом конкурентоспроможності свідчить, що процес формування конкурентних переваг є довгостроковим і комплексним. При розробці стратегії підвищення конкурентоспроможності доцільно чітко визначити, на якому рівні буде формуватися конкурентна перевага – товару, підприємства, галузі чи економіки в цілому. На наш погляд, на рівні товару чи підприємства відбувається об'єднання конкурентної переваги в єдину категорію, пов'язану з підприємницькою діяльністю.

При цьому доцільно скористатися запропонованими М. Портером підходами до досягнення конкурентної переваги: найменші сукупні витрати, диференціація та зосередження. Успішність реалізації цих підходів залежить від інноваційної активності підприємства та від здатності оперативно реагувати на зміни у потребах ринку. Стратегія найменших витрат у більшій мірі сприйнятлива для великих підприємств, на яких можлива економія на масштабах виробництва, досягнення оптимального співвідношення «ціна-якість». Диференціація можлива на підприємствах, які спеціалізуються на виробництві особливої продукції, що є модифікацією стандартного вибору. Стратегія зосередження полягає у забезпеченні переваг над конкурентами в якомусь з сигментів ринку.

Істотний вплив на конкурентоспроможність підприємництва справляє виробництво, поширення та використання знань і технологій, які є конкурентними не тільки в поточному періоді, але й у майбутньому. Цьому сприяє створення і функціонування національних інноваційних систем, міжнародне науково-технічне співробітництво. Переконливим прикладом реалізації конкурентних переваг є досвід країн-членів ЄС, де успішно виконуються спеціальні рамочні програми у сферах досліджень, технології і розвитку. Так, П'ята Рамкова Програма передбачила досягнення економічного зростання і створення нових робочих місць за допомогою інноваційних методів посилення конкурентоспроможності. Шоста Рамкова Програма була заснована на знаннях і спрямована на концентрацію в дослідницькій сфері, посилення координації всіх науково-дослідницьких робіт.

З 1 січня 2007 року офіційно розпочалася Сьома Рамкова Програма, яка буде тривати до 2013 р. Згідно положень Програми, підтримка буде надаватися виконанню дослідницьких робіт в міжнародній співпраці, починаючи із сумісних проектів і мереж та

закінчуючи координацією національних дослідницьких програм. Міжнародна співпраця між ЄС та третіми країнами залишається невід'ємною частиною цієї діяльності. Підтримка співпраці буде здійснюватися за допомогою різноманітних механізмів фінансування: сумісні проекти (collaborative projects), мережі з обміну та розповсюдження передового досвіду (NoE – networks of excellence), координуючі дії (координаційні проекти) / заходи щодо підтримки (coordination / support actions).

Аналізуючи роль конкурентоспроможності у світовій економіці, необхідно відзначити питання, які набувають дедалі більшої актуальності для багатьох країн. Рухаючись від ресурсно-базової економіки до економіки, заснованої на знаннях, розвиток економіки такого типу має узгоджуватися із структурними основами конкурентоспроможності.

В Україні не була забезпечена системність інноваційного розвитку як основи конкурентоспроможності економіки. Непродумане використання положень ліберальної концепції ідеальної конкуренції, невиважена приватизація обумовила руйнацію потужних науково-технічних, виробничих комплексів та утворення розрізнених дрібних суб'єктів. Така трансформація економіки супроводжувалась розривом технологічних і господарських зв'язків, значимим зростанням трансакційних витрат, собівартості продукції, втратою її конкурентоспроможності. Це була своєрідна організаційна та інституційна антиінновація, яка унеможливила розробку і впровадження у виробництво технологічних розробок, що потребують значних витрат.

В результаті лише кожне 10-е промислове підприємство України здійснює інноваційну діяльність, про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1. Інноваційна діяльність підприємств України

	2006	2007	2008
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	10,0	8,2	10,0
Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	3 978	3 152	2 408
з них види техніки	769	657	786
Впроваджено нові технологічні прогреси, процесів	1 727	1 808	1 145
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	645	690	424

У звіті про глобальну конкурентоспроможність 2006-2007 років, оприлюдненим Всесвітнім економічним форумом, відзначено, що Україна втратила у світовому рейтингу аж десять позицій. Україна посідала 84-те місце зі 117 ранжируваних країн, але в перерахунку на новий «Індекс глобалізації конкурентоспроможності» це відповідає лише 78-му місцю.

Головні фактори, що сприяють конкурентоспроможності на макроекономічному рівні, а отже, підвищують життєві стандарти, є різними для різних економік, які перебувають на різних рівнях розвитку. Таким чином, успішний економічний розвиток є процесом удосконалення виробництва і його взаємодії з оточуючим середовищем для забезпечення найефективніших шляхів конкуренції. Це результат не тільки макроекономічної стабільності, а й дії низки взаємозалежних факторів, серед яких

пріоритет має належати дослідженням, технології, розвитку й інновації. Це є вирішальним напрямом посилення конкурентоспроможності і для України, яка має конкурентоспроможні інноваційні технології у аерокосмічній галузі, ракето- та суднобудуванні, виробництві нових матеріалів, біотехнології, регулюванні хімічних, біохімічних та біофізичних процесів. Великий потенціал мають також агропромисловий та енергетичні комплекси України.

Це дає підстави стверджувати про потенційну можливість відновлення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Однак досягти певного рівня конкурентоспроможності можливо лише за умов виваженої структурної побудови економіки, вирішення проблем факторного і інституційного характеру. Зокрема, такі фактори конкурентоспроможності як капітал і інвестиції залишаються лідерами по відношенню до масштабів економіки, що не дозволяє закласти стартові можливості для економічного пожвавлення. Потреби в інвестиціях для структурної перебудови і модернізації лише комплексу чорної металургії України сягають за розрахунками 40 млрд. дол. США [6], що значно перевищує існуючі можливості у залученні іноземних інвестицій і внутрішнього ринку позичкового капіталу.

У цих умовах визначальним чинником конкурентоспроможності національної економіки стає формування стійких конкурентних позицій вітчизняних підприємств, активізації інноваційно-інвестиційної діяльності. Маючи велике значення для довгострокового розвитку, політика інноваційного розвитку знаходиться у центрі уваги економічної політики багатьох країн. Загалом досягнуто висновку, що стимулювання великих проектів НДДКР не виявилося ефективним, навпаки, кумулятивні маленькі вдосконалення наряду з неформальними інноваціями можуть мати більш позитивний ефект на зріст економіки, ніж великі проекти НДДКР. Ці маленькі інновації також можуть мати додаткові надлишкові ефекти, такі як розробка специфічних навичок та вмінь, залучення додаткових інвестицій. Тож, головною метою інноваційної політики держави має бути підтримка середовища, де пануватиме підприємництво та інноваційна активність у всьому економічному спектрі, а не концентрування уваги на найбільших лідерах інноваційної діяльності. Адже намагання досягнути високого рівня конкурентоспроможності економіки лише за рахунок приватизації, демополізації, розукрупнення підприємств, лібералізації цін та інших засобів макроекономічного впливу не дали очікуваних результатів.

Трансфрмаційні процеси в Україні не сприяли розгортанню підприємницької діяльності: недоступність кредитних ресурсів довгострокового характеру, висока зарегульованість економіки загальмувала процес утворення нових підприємств, а вже створені – позбавлені змоги здійснювати інноваційну діяльність. В цих умовах суб'єкти підприємницької діяльності вибудовують політику нарощування конкурентних переваг за рахунок отримання відповідних пільг та преференцій, тінізації частини операцій, що сприяє руйнуванню конкурентних відносин і утвердженню «рентної» моделі конкуренції.

Відновлення високого рівня конкурентоспроможності вимагає передусім призупинення розгортання кризи конкурентоспроможності української економіки. Адже реалії свідчать, що реалізація інноваційно-промислової політики, за оцінкою фахівців, неможлива з таких причин [8]:

- інноваційно-промислова політика вимагає концентрації великих обсягів ресурсів, яких в економіці просто немає;
- запровадження пільгових режимів для окремих секторів посилить міжгалузеві диспропорції та тиск на інші сектори економіки України, що спричинить скорочення в них робочих місць та згортання виробництва;
- продукція високотехнологічних галузей не знаходитиме збуту в інших галузях, стан розвитку яких вимагає вирішення питання виживання, а не виходу на новий якісний рівень;
- надбання інноваційних секторів не використовується достатньою мірою через великий технологічний відрив і відсутність мотивації використання;
- ефективність «точок зростання» поглинається марнотраством інших секторів економіки.

Подолання кризи конкуретоспроможності національної економіки, вимагає створення мотиваційних механізмів підприємницької діяльності на засадах високопродуктивної та прибуткової праці. Для цього необхідно по-перше, визначити вплив існуючих механізмів нормативно-правового поля, які збільшують ціну української продукції – основного індикатора конкуретоспроможності; по-друге, подолання структурних диспропорцій шляхом формування механізмів міжгалузевого переливу капіталів та міжгалузевої конкуренції; по-третє, стимулювання інновацій та інвестицій.

Потрібна переорієнтація на переважно внутрішні ресурсно-фінансові джерела розвитку, які здатні забезпечити розширене відтворення економіки, її модифікацію за рахунок продуктивної праці суб'єктів підприємницької діяльності. Подолання кризи можливе за рахунок формування внутрішнього ринку, на якому відбувається ефективна конкуренція між національними компаніями. Для суб'єктів підприємницької діяльності необхідності реструктуризація елементів ціни за рахунок підвищення прибутку та зменшення матеріальних витрат через стимулювання зниження витратності.

Ключовим напрямком подолання кризи конкурентоспроможності може стати удосконалення цінового регулювання економіки як у прямих, так і у непрямих формах. Це дасть змогу зупинити відтік грошових коштів до банківських рахунків поза межами України, які виникають внаслідок штучного завищення або заниження цін. У поєднанні із стимулюванням попиту через державні замовлення та збільшенням доходів населення, гнучкому регулюванні імпорту це зумовить підвищення вимог до вітчизняної продукції.

Існуючі підходи до антимонопольного регулювання не в змозі забезпечити конкурентні переваги продукції, компаній навіть на внутрішньому ринку. Необхідна

принципово нова система консолідації економічного потенціалу національної економіки, що відповідає сучасним вимогам конкуренції в умовах глобалізації.

Всеохоплюючий характер сучасної конкуренції породжує нову систему взаємозв'язків фірм і організацій – кластери [7, с.896] – індустріальні комплекси, сформовані на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, зв'язаних технологічним механізмом, і виступаючих альтернативою секторіальному підходу. За оцінкою М. Портера, чим більше розвинені кластери в окремій країні, тим вище в цій країні рівень життя населення й конкуретоспроможність компаній [8, с. 669]. Позитивний вплив кластерів на конкуретоспроможність пояснюється дією мультиплікарного ефекту в регіоні, ефективних механізмів взаємодії держави й бізнесу, поштовхом до появи гнучких підприємницьких структур – інноваційних точок зростання економіки.

В Україні кластерізація економіки відбувається як результат регіональних ініціативів, підкріпленого уповільненою підтримкою держави щодо їх інституційного забезпечення. Досвід впровадження нових виробничих систем на Поділлі, у Прикарпатті та Поліссі, діяльність технологічних парків України підтвердили життєздатність кластерів. Водночас низька якість управління бізнесом, відсутність орієнтації багатьох підприємств на просування своєї продукції на перспективні ринки стримують формування й розвиток кластерів.

Для забезпечення конкурентоспроможності територіальних виробничих кластерів і мінімізації невиробничих витрат запроектовано використання тактиці укрупнення регіонів, формування на цій основі 10-ти економічних регіонів – Донецького, Придніпровського, Східного, Центрального, Поліського, Подільського, Причорноморського, Карпатського. У кожному з них визначені приорітетні напрями розвитку на базі інновацій.

Перераховані обставини формують основи подолання кризи конкуретоспроможності національної економіки. Посідаючи останні місця в рейтингах конкуретоспроможності країн світу, економіка України вимагає переорієнтації на інноваційно-інвестиційну модель розвитку, подолання структурних диспропорцій, створення збалансованої системи конкурентних переваг на світовому ринку. Потрібно задіяти потужні інструменти державної економічної політики, які сприяли б підвищенню конкуретоспроможності вітчизняної економіки на внутрішньому та на світових ринках, закладали тим самим основи для зростання добробуту населення країни.

Література:

1. Шкарпетіна М.Ю. Теоретико-методологічні основи визначення та аналізу конкуретоспроможності країн / М.Ю. Шкарпетіна // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2005. - № 53 (Ч.2). – С. 284-291.

2. Білоус О. Конкуретоспроможність у сучасному глобальному світі / О. Білоус, Ю. Мацейко // Економічний часопис XXI. – 2002. - № 9. – С. 7-9.

3. Базилюк Я.Б. Конкуретоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Я.Б. Базилюк. – К.: НІСД, 2002. – 132 с.
4. http: // www.weforam.org/
5. http: // www.imd.ch/
6. Міністерство статистики України.
7. Власюк О.С. Стратегії розвитку України: теорія і практика / О.С. Власюк. – К.: НІСД, 2002.
8. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер, пер. с англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К.: Основа, 1997. – 390 с.
9. Michael E. Porter, Klaus Schwab, Augusto Lopez Claros, Xarier Sala-i-Martin "The Global Competitiveness – veness Report 2006-2007" // World Economic Forum 2007, 3-47.
10. De Soto, H. 2000. The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. New York: Basic Books.
11. Kaufman D. 2003. Governance Redux: the Empirical Challenge. The Global Competitiveness Report 2003-2004. Hampshire: Palgrave Macmillan. 64-13.